

*Пастух А. В.,**аспірантка кафедри криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО-РЕЛЕВАНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто найбільш поширені підходи до визначення поняття екологічної безпеки та надано авторську дефініцію вказаному поняттю, зокрема, запропоновано під екологічною безпекою розуміти такий стан навколишнього природного середовища, у якому відсутній надмірний негативний вплив на довкілля та екосистему в цілому, при цьому створені умови для безпечної життєдіяльності людини, існування різноманіття тваринного та рослинного світу тощо на певній ділянці місцевості. Аргументуючи свою позицію авторка зазначила, що питання екологічної безпеки є значно ширшим за створення безпечних умов життєдіяльності людини як біосоціальної істоти, оскільки гармонійне існування екосистеми залежить від належного функціонування та розвитку кожної з ланок такої мережі.

Авторка визначила найбільш поширені негативні фактори, які впливають на стан екологічної безпеки, до яких віднесла: по-перше, невиконання або часткове виконання суб'єктами господарювання приписів діючого законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища; по-друге, навмисне чи необережне порушення суб'єктами господарювання приписів діючого законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища; по-третє, техногенні катастрофи, викликані умисними чи необережними діями суб'єкта господарювання та/або третіх осіб; по-четверте, нехтування фізичними особами, суб'єктами господарювання вимогами щодо безпеки виробництва та поводження з небезпечними, отруйними, радіаційними матеріалами, відходами від їхнього виробництва тощо; по-п'яте, порушення правил поводження з відходами; по-шосте, вплив застосування країною-агресором зброї.

Водночас визначено обставини, які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки: територія, що «зазнала негативного впливу» від дій підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки (локалізація зони ураження); фактичне місце вчинення злочину, пов'язаного з порушенням правил екологічної безпеки; з'ясування «легальності» діяльності підприємства, що своєю діяльністю завдає шкоди навколишньому природному середовищу (зокрема, чи було створено підприємство умисно для нанесення такої шкоди, чи вона наносилася підприємством, для якого нанесення негативного впливу довкіллю не було головною метою його створення та функціонування); проміжок часу, протягом якого здійснювалася злочинна діяльність, тощо; визначення «масштабів» завданого негативного впливу, зокрема визначення наявності на певній території. Визначення характеру та ступеня негативного впливу на навколишнє природне середовище та наявності певних відхилень від визначеної норми дозволить слідству встановити суб'єкта господарювання, причетного до вчинення про-

типравного діяння, прорахувати в подальшому можливі ризики, пов'язані з наслідками вчиненого злочину, та притягнути винних до передбаченої законом відповідальності.

Ключові слова: злочини, злочини, пов'язані із порушенням правил екологічної безпеки, досудове розслідування, екологічна безпека.

Постановка проблеми. Превалуючим завданням держави завжди виступало створення безпечних умов існування громадян, починаючи з побутової сфери життя та закінчуючи безпечними екологічними умовами. Вказане насамперед підтверджується закріпленою в ст. 16 Конституції України тезою, що «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» [3], проте згадки про необхідність створення сприятливого довкілля зустрічалися ще в Декларації про державний суверенітет України (1990 р.). З цього можна зробити висновок, що екологічна безпека є важливою складовою існування державності як такої, саме тому дослідження питання екологічної безпеки як складової кримінально-релевантної інформації в контексті розслідування злочинної діяльності є важливим аспектом в побудові методики розслідування криміналізованих законодавцем діянь.

Стан дослідження. Питання дослідження екологічної безпеки вивчалось доволі великою кількістю науковців як вітчизняних, так і зарубіжних. Вважаємо за доцільне виокремити наукові напрацювання Бригадира І., Заржицького О., Іванюти С., Литвина О., Малишко М., Олійничук Р., Хазан В., Хилько М. Не применшуючи здобутки науковців під час розгляду заявленої проблематики, варто підкреслити, що стан екологічної безпеки як складової кримінально-релевантної інформації під час досудового розслідування протиправних діянь до сьогодні не отримала належного висвітлення на шпальтах наукових видань.

Мета статті полягає в формуванні основ розуміння екологічної безпеки як складової кримінально-релевантної інформації під час досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Людина з самого початку свого існування здійснює вплив на довкілля і почалося це задовго до індустріальної революції, проте з розвитком промислової інфраструктури та підвищенням техногенного впливу на навколишнє природне середовище, питання дотримання вимог екологічної безпеки набуло більшого значення через створення реальних загроз не лише для населення, а й для планетарної безпеки в цілому, саме через це законодавцем криміналізовано діяння, пов'язані з порушенням встановлених правил екологічної безпеки.

Екологічна безпека – доволі широка за своїм змістом кримінально-правова категорія, яка на сьогодні не отримала свого нормативного закріплення в Кримінальному кодексі України, тому ми в цілому підтримуємо думку Р. Олійничук, що «екологічна безпека – це важливий елемент національної і транснаціональної безпеки. Дане поняття має складну онтологічну сутність, оскільки є поєднанням двох різномістових складових, що у своєму симбіозі формують якісно нову категорію – основу постмодерного філософського вектору генезису науки про екологічну безпеку у різноманітних сферах життєдіяльності людини, суспільства, окремих держав і світу. При цьому у кожній сфері поняття «екологічна безпека» має дещо відмінні сутнісні характеристики» [5, с. 180]. Продовжуючи науковець підкреслює, що під екологічною безпекою як кримінально-правовою категорією варто розуміти «сукупність умов, здатних забезпечувати життєдіяльність людей, виробничі й інші процеси без тяжких наслідків для навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей завдяки системі превентивних і каральних засобів кримінального права» [5, с. 180].

Слід зазначити, що в науковій літературі висловлюється думка, що екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого гарантується запобігання й забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Поняття екологічної безпеки за змістом неоднорідне і використовується принаймні у двох значеннях: як певний стан природного об'єкта і як система соціальних норм, найважливіша цінність, що гарантується державою громадянам для їх нормального існування [4].

У той же час наявна теза, що екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [2]. Екологічна безпека – сукупність дій та комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, без збитків (політичних, соціально економічних). Це також будь-яка діяльність людини, що виключає згубний вплив на екологічне середовище та не порушує баланс природних або змінених людиною природних компонентів середовища і процесів, що зумовлює тривале або необмежене в часі існування певної екосистеми [6, с. 22].

Водночас, на наш погляд, екологічну безпеку слід розуміти в дещо ширшому аспекті, не звужуючи її лише до антропогенного складника, зокрема такий стан навколишнього природного середовища, у якому відсутній надмірний негативний вплив на довкілля та екосистему в цілому, при цьому створені умови для безпечної життєдіяльності людини, існування різноманіття тваринного та рослинного світу тощо на певній ділянці місцевості. Аргументуючи свою позицію, хочемо зазначити, що питання екологічної безпеки є значно ширшим за створення безпечних умов життєдіяльності людини як біосоціальної істоти, оскільки гармонійне існування екосистеми залежить від належного функціонування та розвитку кожної з ланок такої мережі. Саме тому пропонуємо більш докладно дослідити зазначену категорію.

Нерідко можливі ситуації, коли у процесі здійснення суб'єктом господарювання своєї діяльності, створюється негативний вплив на довкілля, зокрема, наприклад, через неконтрольовані викиди відходів виробництва, шкідливі речовини у надмірній

кількості потрапляють до ґрунту та/або водних об'єктів тощо, через що можливе зникнення на певній ділянці місцевості рослин, що там безпосередньо росли, загибель тварин, риби тощо. У такому випадку безпосереднього негативного впливу на людей не здійснюється, проте шкода екосистемі заподіюється. Що ж впливає на стан екологічної безпеки?

Найбільш поширеними негативними факторами, які безпосередньо впливають на навколишнє природне середовище, вважаємо, є:

- невиконання або часткове виконання суб'єктами господарювання приписів діючого законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- навмисне чи необережне порушення суб'єктами господарювання приписів діючого законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- техногенні катастрофи, викликані умисними чи необережними діями суб'єкта господарювання та/або третіх осіб;
- нехтування фізичними особами, суб'єктами господарювання вимогами щодо безпеки виробництва та поведінки з небезпечними, отруйними, радіаційними матеріалами, відходами від їхнього виробництва тощо;
- порушення правил поведінки з відходами.

Зважаючи на те, що на сьогодні Україна підлягає масштабній військовій агресії з боку росії, що потягло за собою застоювання країною-агресором різноманітних видів озброєння та боєприпасів, ураження різноманітних промислових об'єктів, об'єктів інфраструктури тощо, що не лише неухильно спричиняє негативні наслідки та створює небезпеку для життя та здоров'я населення України, але й завдає руйнівний вплив навколишньому природному середовищу, флорі та фауні тощо, до виокремлених нами вище факторів можна віднести і таку діяльність.

Сукупність декількох або наявність одного з зазначених факторів тягне за собою вчинення протиправного діяння, пов'язаного з порушенням правил екологічної безпеки.

Отже під час досудового розслідування вищезазначених кримінально каранних діянь з'ясуванню на початковому етапі підлягають:

- територія, що «азнала негативного впливу» від дій підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, (локалізація зони ураження), при цьому варто враховувати, що наслідки протиправної діяльності можуть поширюватися і поза межі фактичного місця скоєння злочину);
- фактичне місце вчинення злочину, пов'язаного з порушенням правил екологічної безпеки;
- з'ясування «легальності» діяльності підприємства, що своєю діяльністю завдає шкоди навколишньому природному середовищу (зокрема, чи було створено підприємство умисно для нанесення такої шкоди, чи вона наносилася підприємством, для якого нанесення негативного впливу довкіллю не було головною метою його створення та функціонування);
- проміжок часу, протягом якого здійснювалася злочинна діяльність, тощо [7, с. 636];
- визначення «масштабів» завданого негативного впливу, зокрема визначення того, які види рослин проростають на ураженій ділянці місцевості, які тварини проживають на певній території, тощо.

Отже, частково підводячи підсумки, слід зазначити, що під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушен-

ням правил екологічної безпеки, визначення «масштабів» забруднення навколишнього природного середовища відіграє ключову роль під час досудового розслідування, оскільки в подальшому отримана інформація дозволяє встановити реально завдані збитки та визначити тяжкість вчиненого злочину.

Зважаючи на те, що слідчий як особа, яка не обізнана щодо методик прорахунку негативного впливу та шкоди довкіллю, правил (вимог) відбору речовин для аналізу, термінів, протягом яких відібрані проби зберігають свої властивості та якості, які підлягають дослідженню, їхній хімічний склад, фізичні властивості, водночас сліди вчиненого злочину не завжди мають чітко виражений характер, виникає нагальна потреба в залученні осіб, які володіють спеціальними знаннями в цій галузі. Відповідно до даних Державної екологічної інспекції України, зокрема, наразі існують методики розрахунку збитків таким ресурсам:

– атмосферному повітрю (Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, затверджена наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України № 277 від 28.04.2020);

– водним ресурсам (Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 389 від 20.07.2009);

– земельним ресурсам (Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 963 від 25.07.2007);

– надрам (Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України № 303 від 29.08.2011);

– лісовим ресурсам (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» № 665 від 23.07.2008);

– природно-заповідному фонду (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» № 541 від 24.07.2013);

– біоресурсам (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів» № 1209 від 21.11.2011);

– акваторіям морів (Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України, затверджене наказом Міндовкілля № 16 від 16.01.2021; Методика обчислення розміру збитків від забруднення нафтою, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 631 від 26.04.2003; Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних підприємствами, установами, організаціями і громадянами України, іноземними юридичними особами та громадянами внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих

засобів територіальних і внутрішніх морських вод України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 484 від 03.07.1995) [1].

Вибір кожної з вищеперерахованих методик залежить від конкретних умов вчиненого правопорушення, просторових меж його вчинення, ступеня та характеру ураження. Не виникає жодних сумнівів, що ухвалення відповідного рішення покладається саме на особу, яка в цьому обізнана.

Визначення характеру та ступеня негативного впливу на навколишнє природне середовище та наявності певних відхилень від визначеної норми дозволить слідству встановити суб'єкта господарювання, причетного до вчинення протиправного діяння, прорахувати в подальшому можливі ризики, пов'язані з наслідками вчиненого злочину, та притягнути винних до передбаченої законом відповідальності.

Висновки. Під екологічною безпекою варто розуміти такий стан навколишнього природного середовища, у якому відсутній надмірний негативний вплив на довкілля та екосистему в цілому, при цьому створені умови для безпечної життєдіяльності людини, існування різноманіття тваринного та рослинного світу тощо на певній ділянці місцевості.

Література:

1. Державна екологічна інспекція України: вебсайт. URL: <https://dei.gov.ua/post/2225>
2. Загальні положення екологічної безпеки : лекція. URL: <https://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/LZ1.pdf>
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. ТОМ 2. URL: <http://mego.info/матеріал/стаття-236-порушення-правил-екологічної-безпеки>
5. Олійничук Р.П. Екологічна безпека як кримінально-правова категорія : онтологічний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 178–181. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/47.pdf
6. Хилько М. Екологічна безпека України : навчальний посібник. Київ, 2017. 266 с. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/Hylko/Хилько%20М.І.%20Екологічна%20безпека%20України.%20Навч.%20пос.pdf>
7. Черемнова А. І., Пастух А. В. Використання спеціальних знань у тактичних операціях під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 634–637. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/153.pdf

Pastukh A. Environmental safety as a component of criminally relevant information during pre-trial investigation

Summary. The article considers the most common approaches to the definition of the concept of ecological safety and provides an author's definition of the specified concept, in particular, it is suggested that ecological safety should be understood as such a state of the natural environment in which there is no excessive negative impact on the environment and the ecosystem as a whole, while conditions are created for safe human activities, the existence of a variety of animal and plant life, etc. in a certain area of the area. Arguing her position, the author noted that the issue of environmental security is much broader than the creation of safe conditions for the life of a person as a biosocial being, since the harmonious existence of the ecosystem depends on the proper functioning and development of each of the links of such a network.

The author identified the most widespread negative factors that affect the state of environmental safety, to which she attributed: first, non-fulfillment or partial fulfillment by business entities of the prescriptions of current legislation in the field of environmental protection; secondly, intentional or negligent violation by economic entities of the prescriptions of the current legislation in the field of environmental protection; thirdly, man-made disasters caused by intentional or negligent actions of the business entity and/or third parties; fourthly, neglect by natural persons, business entities of the requirements for production safety and handling of dangerous, poisonous, radioactive materials, waste from their production, etc.; fifth, violation of waste management rules; sixth, the impact of the use of weapons by the aggressor country.

At the same time, the circumstances that must be established at the initial stage of the investigation of crimes related to the violation of environmental safety rules are determined: the territory that was "negatively affected" by the actions of suspects in crimes related to the violation of environmental safety rules (localization of the affected

area); the actual place of commission of a crime related to the violation of environmental safety rules; elucidation of the "legality" of the activity of an enterprise that causes damage to the natural environment through its activities (in particular, whether the enterprise was created intentionally to cause such damage, or whether it was caused by an enterprise for which causing a negative impact on the environment was not the main purpose of its creation and operation); the period of time during which the criminal activity was carried out, etc.; determination of the "scale" of the negative impact caused, in particular, determination of the presence in a certain territory. Determining the nature and degree of negative impact on the natural environment and the presence of certain deviations from the specified norm will allow the investigation to establish the business entity involved in the commission of an illegal act, to calculate in the future the possible risks associated with the consequences of the committed crime, and to bring the culprits to the responsibility provided for by law.

Key words: crimes, crimes related to violation of environmental safety rules, pre-trial investigation, ecological safety.